

Олена Кривошишина
доктор психол. наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності і
Львів (Україна)

ОСОБИСТІСНИЙ ДОСВІД ЯК ПРЕДИКТОР ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СТУДЕНТІВ

У просторі динамічних змін сучасного світу складні умови суспільного життя вимагають від особистості вміння орієнтуватися в часовому векторі власного життя, адекватно сприймати теперішнє, передбачати можливі події, ставити цілі та обирати шляхи їх досягнення. У зв'язку з цим проблема розуміння особистісного досвіду як предиктора побудови узгодженої реалістичної життєвої перспективи є актуальною.

Сучасні дослідники аналізують унікальний життєвий досвід особистості з опорою на напрацювання представників нарративного підходу, сутність якого полягає у спробі оцінити конструктивність змісту оповідної форми в контексті осмислення людиною самої себе і власного життя (М. Вайт, Д. Епстон, Дж. Брунер, В. Лабов, Дж. Валецький, Н. В. Чепелева, М. М. Бахтін, В. Пропп). Наратив дає можливість наблизитись до особистості та різних аспектів її досвіду і виявити, ті моменти життя, що стають подіями і в майбутньому будуть складовими його структури.

Н. В. Чепелева виокремлює два рівні досвіду: особистий та особистісний. Частина життєвих ситуацій автоматично потрапляє до життєвого досвіду людини, не проходячи етап структурування та усвідомлення – це особистий рівень досвіду.

Особистий досвід людини формується її життєвими ситуаціями, характером поведінки людини в них, особливостями взаємодії з іншими людьми і присвоюється людиною «автоматично», без переробки й осмислення. Якщо ж цей досвід якимось способом структурується, осмислюється та інтерпретується, він стає особистісним та відслідковується в особистісних концепціях, міфах, сценаріях та інших когнітивних структурах. Особистий досвід може бути як зовнішнім, так і

внутрішнім. Особистісний досвід завжди є внутрішнім. Однак обидва виокремлені типи досвіду можуть діяти на свідомому і несвідомому рівнях [2].

Сутність та зміст категорії життєва перспектива традиційно визначають як сукупність уявлень людини про власне майбутнє, упорядкованих щодо часової осі. За думкою більшості авторів життєва перспектива – це цілісна картина майбутнього, що включає низку можливих (планованих і очікуваних) подій, які перебувають у багатосторонньому, часом неоднозначному взаємозв'язку один з одним. Є. І. Головаха життєву перспективу розглядає як цілісну картину майбутнього в складному та суперечливому взаємозв'язку програмованих та очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний смисл свого життя [1].

З метою здійснення емпіричного дослідження впливу особистісного досвіду на формування життєвої перспективи студентів нами висунута робоча гіпотеза: компоненти структури особистісного досвіду корелюють з компонентами життєвої перспективи особистості через механізми усвідомлення та інтерпретації. Загальна вибірка дослідження: 48 респондентів – студенти ЛДУБЖД.

За результатами якісного та кількісного аналізу описаних респондентами значущих подій минулого, теперішнього та майбутнього виокремлено наступні ознаки: опис події за нормативним принципом (соціальною ознакою) чи за особистісним; особистісні смисли події описуються чи не описуються. Отримані данні, дозволяють зробити висновки про те, що описуючи власний життєвий досвід, більшість респондентів (60%) використовують особистісний принцип, тобто у виборі подій вони керуються власними уявленнями про значущість цих подій у власному житті; 40% респондентів описують свій досвід через соціально значущі події. У той же час, у перспективі власного майбутнього: 52% респондентів обирають соціально значущі події; 48% – демонструють особистісний принцип вибору подій.

За результатами відсоткового аналізу (методика «Шкала задоволеності життям») визначено рівні задоволеності життям респондентів загальної вибірки: 41% респондентів мають високий рівень задоволеності життям, 36% – середній рівень, 23% – низький

рівень задоволеності життям. Встановлено, що найбільша задоволеність власним життям проявляється відносно особистісного майбутнього, тобто подій, які плануються чи передбачаються у перспективі власного життя (90%). Достатній ступінь незадоволеності виявлено стосовно власного сьогоднішнього – так, майже 17% респондентів незадоволені власним теперішнім. У відношенні до власного минулого найчастіше учасники дослідження обирали відповідь «скоріше задоволений» (62%).

Часову спрямованість респондентів досліджено за допомогою методики «Часові децентрації» Є.І. Головахи та О.О. Кроніка. Часові децентрації вказують найбільш характерні, типові для людини орієнтації на минуле, теперішнє або майбутній час. Серед загальної вибірки респондентів переважає орієнтація на теперішнє— 39%, тобто фіксація в сьогоднішньому житті тільки тут і тепер, у цьому моменті; фіксація на майбутньому – 36%; фіксація на минулому – 25%. Встановлено, що показники часової перспективи збалансовані, з переважанням орієнтації на теперішній час та майбутнє.

За результатами методики «Смисложиттєві орієнтації» (Д.О.Леонтьєв) респонденти продемонстрували такі показники: 21% – орієнтовані на цілі в житті, тобто орієнтація на майбутнє; 22% – на життєвий процес, тобто орієнтація на «тут і тепер»; 19% – на життєвий результат; 16% – на локус контролю – «Я», що може бути пов'язано з тим, що респонденти на момент опитування займали активну позицію щодо власного життя; 22% – на локус контролю – життя, тобто впевненість, що людина може контролювати своє життя. Аналіз смисложиттєвих орієнтацій дає підстави зробити висновок, що для респондентів характерним є усвідомлення власного життя, як контрольованого та керованого. За результатами аналізу значущих подій (Шкала життєвих подій Холмса та Рейха) встановлено, що високий індекс (більше 300 балів) виявлено у 5% респондентів загальної вибірки; індекс вище середнього (200 -300 балів) у 35%; помірний індекс (150-200) у 45 %, низький індекс (до 150 балів) у 15% респондентів. Відповідно до отриманих результатів індексу життєвих подій визначено, що у 85% респондентів критичний рівень впливу стресових чинників, що негативно впливає на формування життєвих перспектив.

За результатами діагностики типу інтерпретації досвіду визначено наступне: ідеалізація досвіду в перспективі – 37% респондентів (досвід стає основою для формування перспективи, причому не враховується теперішня та бажана майбутня ситуації), ігнорування досвіду в перспективі – 26% (досвід не враховується у побудові перспективи особистості), застрягання в минулому досвіді – 7% (перспектива не будується взагалі, ситуація минулого не закінчується), трансформація досвіду в перспективі –30% (досвід враховується у побудові перспективи особистості, через аналіз теперішньої та майбутньої ситуацій).

Встановлено, що найбільше характерними є типи взаємозв'язку досвіду з перспективою: ідеалізація досвіду в перспективі та трансформація досвіду у побудові життєвої перспективи.

З метою виявлення впливу особистісного досвіду на формування життєвої перспективи студентів здійснено кореляційний аналіз за критерієм Кендала. Результати кореляційного аналізу засвідчили наявність значної кількості прямих та обернених зв'язків на рівні значущості $p \leq 0,05$, $p \leq 0,01$.

Встановлено наявність прямих кореляційних взаємозв'язків смисложиттєвої орієнтації на теперішнє з теперішніми діями інших ($r = 0,488^{**}$, $p \leq 0,01$), з теперішнім внеском нового змісту у життя ($r = 0,338^*$, $p \leq 0,05$), з майбутніми діями інших ($r = 0,568^{**}$, $p \leq 0,01$), ($r = 0,488^{**}$, $p \leq 0,01$), з креативністю ($r = 0,355^*$, $p \leq 0,05$), з заниженим рівнем соціальної фрустрації ($r = 0,913^*$, $p \leq 0,05$), та зворотні зв'язка з орієнтацією на майбутнє ($r = -0,353^*$, $p \leq 0,05$), середнім рівнем емпатії ($r = -0,593^*$, $p \leq 0,05$). Емпірично доведено, що на формування смисложиттєвої орієнтації на теперішнє впливають типи життєвих перспектив: теперішні дії інших (дуже високий, середній, помірний рівень), теперішній внесок нового змісту у життя (дуже високий, високий, середній рівень), майбутні дії інших (середній, помірний, низький рівень).

Встановлено наявність помірних прямих кореляційних взаємозв'язків смисложиттєвої орієнтації на минуле з теперішніми власними діями ($r = 0,442^*$, $p \leq 0,05$), з теперішніми негативними переживаннями ($r = 0,457^*$, $p \leq 0,05$), з механізмом психологічного захисту гіперкомпенсацією (реактивне утворення) ($r = 0,389^*$, $p \leq$

0,05), $r = 0,488^{**}$, $p \leq 0,01$), з захисним механізмом заміщення ($r = 0,385^*$, $p \leq 0,05$), з низьким рівнем креативності ($r = 0,491^*$, $p \leq 0,05$) та обернений зв'язок з механізмом захисту раціоналізацією ($r = -0,351^*$, $p \leq 0,05$) та з високим рівнем креативності ($r = -0,452^*$, $p \leq 0,05$).

Емпірично доведено, що на формування смижложиттєвої орієнтації на минуле впливають типи життєвих перспектив: теперішні власні дії (дуже високий, середній, помірний рівень), теперішній негативні переживання (дуже високий, високий, середній рівень), також необхідно відмітити наявність впливу непродуктивних механізмів психологічного захисту гіперкомпенсації та заміщення та зворотнього взаємозв'язку з високим рівнем креативності респондентів.

Висновки. Узагальнений аналіз отриманих даних показує, що структура організації особистісного досвіду студентів та вид його інтерпретації впливає на процес формування життєвої перспективи.

Література

1. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи: монография / Е. И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.

2. Чепелева Н. В. Социокультурные факторы понимания и интерпретации личного опыта // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепелевої. – Т. 2, вип. 3. – К.: Міленіум, 2005. – С. 6–13.